

**CRIM VAN TOOVERIE:
HEKSENWAAN IN KALKEN ANNO 1607**

Luc Haeghens

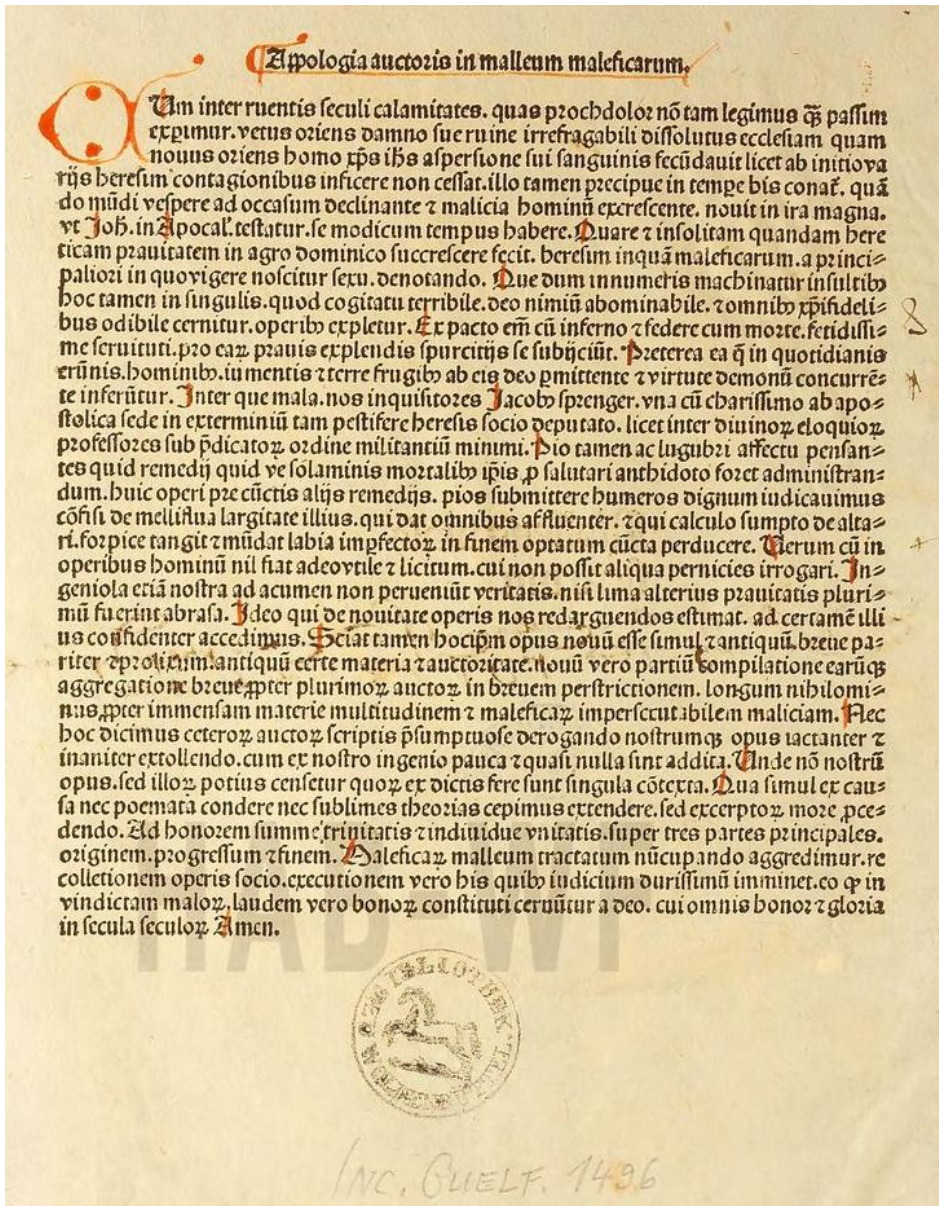
Vanaf 1487 raakte de heksenjacht in Europa in een stroomversnelling met de publicatie van de *Malleus Maleficarum* (ook bekend als *De Heksenhamer*) van Heinrich Kramer (Heinrich Institoris - Schettstadt, 1430-Mähren, 1505), een Dominicaanse inquisiteur die was aangesteld om ketterij te bestrijden¹. Met dit boek trachtte de auteur het bestaan van heksen te bewijzen, hoe die te herkennen en hoe seculiere rechtbanken ze moesten vervolgen. Duitse theologen veroordeelden het werk omdat het onethische en onwettige procedures aanbeveelde, en niet in overeenstemming was met de katholieke doctrines van de demonologie. Met de opkomst van de boekdrukkunst raakte deze handleiding toch al gauw verspreid over het hele continent, met verschillende herdrukken en een totale oplage van maar liefst 30.000 exemplaren.

Twee eeuwen later, in 1606, bevestigden aartshertogen Albrecht en Isabella, in navolging van koning Filips II in 1592, dat hekserij een groot gevaar vormde voor het katholieke rijk en actief moest opgespoord en bestraft worden. Lokale besturen waren verplicht om zes speciaal aangestelde advocaten te consulteren bij de Raad van Vlaanderen, het hoogste rechtscollege te Gent.

¹ KRAMER H., *Malleus Maleficarum*, Speyer (Duitsland), 1487.

In latere uitgaven werd als co-auteur ook de Dominicaanse inquisiteur en tijdgenoot van Kramer, Jacob Sprenger (Rheinfelden, 1436/1438-Straatsburg, 1495), toegevoegd. Dat co-auteurschap is het onderwerp van een slepende academische kwestie. Zie ook lucepedia.nl/dossieritem/malleus-maleficarum/malleus-maleficarum.

NUSSEN D., *Dansen met de duivel, de invloed van de Malleus Maleficarum op het heksenbeeld in Europa van de vijftiende eeuw*, bachelorscriptie universiteit Nijmegen, 2016.

Illustratie 1. De eerste edities van de *Malleus Maleficarum* hadden, zoals andere vroege drukwerken, geen titelpagina. Het boek begint met een blanco blad als bescherming en de tekst begint dan gewoon op het tweede blad; dit noemt men een incipit.

Uit Wolfenbütteler Digitalen Bibliothek (WDB), uitgave vóór augustus 1490, diglib.hab.de/inkunabeln/151-quod-2f-1/start.htm.

Met dank aan Johan Hanselaer.

Deze tijdgeest zou het jaar nadien onder andere leiden tot de beruchte heksenprocessen in Laarne, waarover reeds verschillende artikels zijn gepubliceerd in het tijdschrift *Castellum*².

Zoals hierna zal blijken, hadden in 1607 ook vier vrouwen uit het naburige Kalken af te rekenen met deze vervolgingswaan met wisselende uitkomsten³.

In het Algemeen Rijksarchief te Brussel (ARA)⁴ trof ik in het kader van mijn stamboomonderzoek⁵ tussen een reeks Kalkense baljuwsrekeningen een aparte rekening aan van elf folio's met een schat aan informatie over deze kwestie. Als plaatsvervangend ambtenaar van de dorpsheer moest de *baljuw* onder andere telkens over één of meerdere jaren een gedetailleerd financieel verslag indienen met de inkomsten en de uitgaven.

² LOSTRIE C., VAN DAMME D., 'Heksen: De heksenprocessen van Laarne', in *Castellum*, jg. 1, nr. 4, december 1984, p. 1-4.

LOSTRIE C., VAN DAMME D., 'Heksen: Het toneel van de Heksenvervolging te Laarne', in *Castellum*, jg. 2, nr. 1, maart 1985, p. 10-13.

LOSTRIE C., 'Heksen: De jacht op heksen', in *Castellum*, jg. 3, nr. 1, maart 1986, p. 8-10.

LOSTRIE C., 'Heksen: Het proces van de baljuw en de beul', in *Castellum*, jg. 3, nr. 2, juni 1986, p. 6-8.

LOSTRIE C., 'Heksen: Het dossier van Jeanne Callens', in *Castellum*, jg. 3, nr. 2, juni 1986, p. 8-10.

LOSTRIE C., 'Heksen: De duivel ontmaskerd', in *Castellum*, jg. 3, nr. 3, september 1986, p. 5-9.

DE WILDE J.R.J., '*Het faict van tooverie* in Laarne (1607-1608): enkele feiten en bedenkingen', in *Castellum*, jg. XVIII, nr. 4, december 2001, p. 3-32.

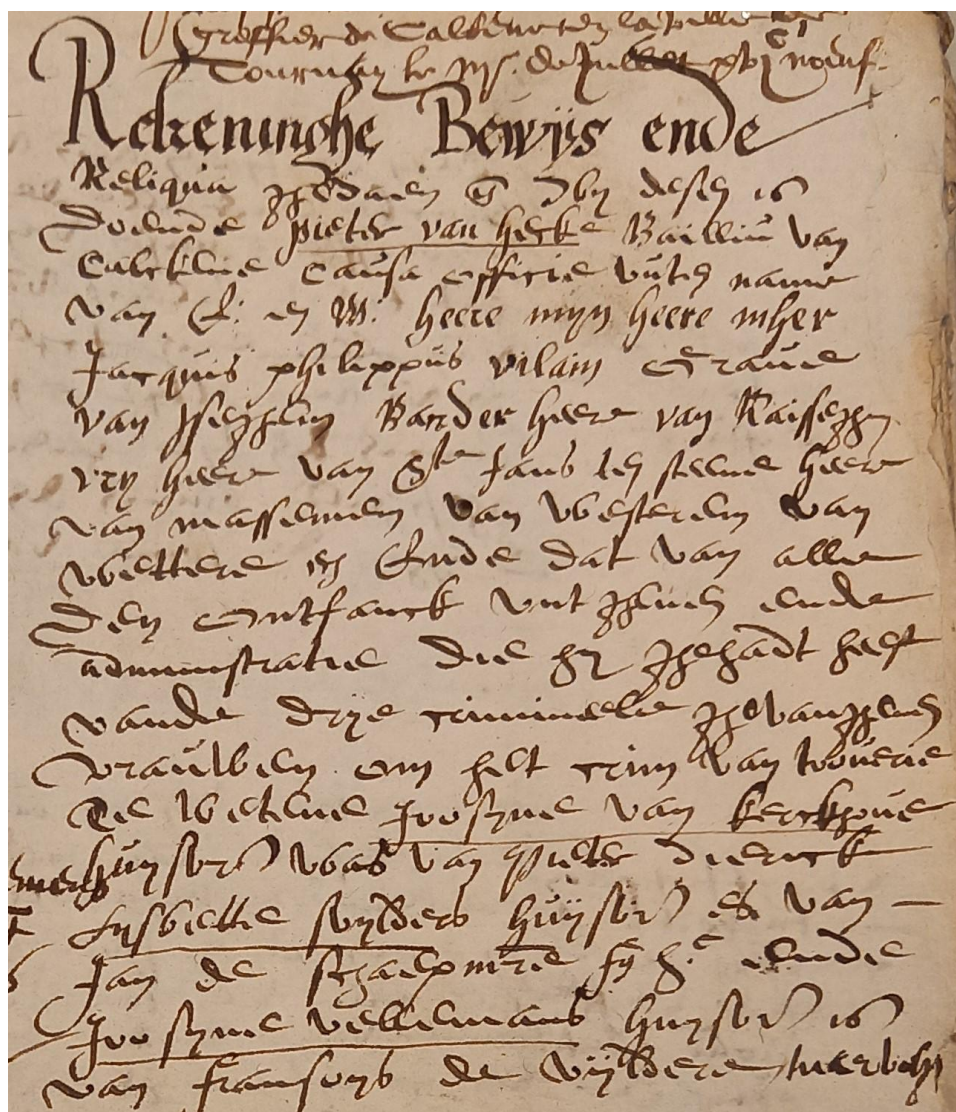
DE WILDE J.R.J., 'De gevolgen van de heksenprocessen in Laarne', in *Castellum*, jg. XXIV, nr. 3, september 2007, p. 17-21.

Alle artikels staan in PDF-formaat op https://www.bloggen/castellum_kalken_laarne/.

³ In de online inventarissen van het oud archief van Kalken of de Raad van Vlaanderen in het Rijksarchief Gent werden hierover geen aparte stukken aangetroffen.

⁴ ARA, Familiefonds de Merode-Westerloo, VDA 984. Dit omvangrijke fonds bevat veel heerlijk archief van Kalken uit het Ancien Regime waaronder baljuwsrekeningen vanaf de vijftiende eeuw. Cfr. de PDF-bijlage bij het thema 'Het Familiefonds de Merode-Westerloo, deel I: renteboeken en -lijsten' op www.bloggen.be/haeghens.

⁵ HAEGHENS L., 'Stamboomonderzoek naar de familie Haeghens', in *Castellum*, jg. XXVII, nr. 3, september 2010, p. 37-50. Voor een stand van zaken: www.bloggen.be/haeghens.

Illustratie 2. Aanvang van de baljuwsrekening van Pieter van Hecke.
ARA, Familiefonds de Merode Westerlo, VDA 984.

De transcriptie van de aanhef van de baljuwsrekening (afkortingen zijn opgelost en leestekens toegevoegd voor een vlottere leesbaarheid):

*Rekeninghe Bewijs ende Reliqua⁶ ghedaen ende by desen is doende
Pieter van Hecke, bailliu van Calckene causa officie⁷ vuten name*

⁶ *reliqua*: wat overblijft, het saldo van de rekening (positief of negatief).

⁷ *causa officie*: vanuit zijn ambt als baljuw.

van Edele ende Weerde heere myn heere mher Jacques Philippus Vilain⁸, grave van Iseghem, bander heere van Raisseghem, vry heere van Sente Jans ten Steene heere van Massemen, van Westerem, van wettere etc. ende dat van alle den ontfanck, vutgheven ende administratie die hy ghehadt heeft vande drie criminele ghevanghenen vrouwen om het crim⁹ van tooverie¹⁰, te wetene Joosyne van Kerckhove, huysvrauwe was van Pieter Dierick, Lysbette sVylgers, huysvrauwe es van Jan de Schaepmeestere filius Henricus, ende Joosyne Vellemans, huysvrauwe es van Fransoys de Vijldere hiervolght.

Joosyne Van Kerckhove, Lysbette sVylgers en Joosyne Vellemans werden opgepakt en dag en nacht onderworpen aan een kruisverhoor, soms onder *tortuur*¹¹, waarbij ze werden vastgebonden vlakbij een aangestoken vuur (de waakproef). Het staat vast dat Joosyne Vellemans (mogelijk ook de anderen) een halsband omgesnoerd kreeg die van binnen voorzien was van een rij scherpe ijzeren pinnen. Het foltertuing was met koorden aan de muren vastgemaakt en bij elke hoofdbeweging drongen de pinnen in de hals wat helse pijnen veroorzaakte. Deze fysieke en mentale uitputtingsslag leidde meestal tot een bekentenis die slechts rechtsgeldig was indien ze nadien vrijwillig bevestigd werd. Werd die bekentenis dan toch herroepen, dan kon de ondervraging gewoon opnieuw beginnen.

Joosyne van Kerckhove kwam in het vizier van de plaatselijke overheid na de verhoren van Maeyken van Cuetsenroeye uit Overmere, die verklaarde dat *Janne Callens en Passcheyne Neyts tooveressen zijn en dat zij ze heeft gezien op de dansingen en vergaderingen van boze geest en bij Willem de Moerlooze en Pieter Dierickx en op het Galgenveld*¹², en nadien van de Laarnse Janne Callens, waarbij de griffier noteerde dat *Die ene keer was het eten op voorhand gekookt en smaakte het naar hooi, de andere keer kookte ze zelf met de 'boele'*¹³ van Willemeyne Sveermans

⁸ Jacques Philippus Vilain (1563-1628), heer van Kalken (cfr. voetnoot 21).

⁹ *crim*: misdrijf.

¹⁰ *tooverie*: hekserij.

¹¹ *tortuur*: foltering.

¹² LOSTRIE C., 'Heksen: De jacht op heksen', in *Castellum*, jg. 3, nr. 1, maart 1986, p. 8-10, pp. 10. Op het einde van de Lagen Heirweg in Laarne staat het gedenkteken

'Galgeneed'. Janne Callens werd op 2 oktober 1607 terechtgesteld op het nabijgelegen 'Galgenveld', samen met Willemyne Sveermans.

¹³ *boele*: duivel in de gedaante van een minnaar.

(cfr. infra). *Dit gebeurde bij de weduwe van Pieter Dierickx te Kalken*¹⁴
(cfr. de aanhef). Ze stierven alledrie op de brandstapel.

De vermelde baljuwsrekening bevat telkens een overzicht van de inkomsten en de uitgaven per beklaagde. Hierna volgen de belangrijkste passages met de nodige duiding.

1. Joosyne Van Kerckhove

Bij de inkomsten:

*Eerst den ontfanck vande geconfisceerde goede*¹⁵ *joosyne van kerckhove gheexecuteerde metten vuere upden xi octobris 1607*¹⁶.

In verband hiermee noteerde pastoor Joannes Vander Sijpe in het Kalkense parochieregister van de overlijdens:

*10 Octobris affecta est supplicio ignis ob veneficio*¹⁷
Judoca van kerckhove reliquit unicus filium
*Agidium*¹⁸

Vrij vertaald: op 10 oktober stierf Judoca van Kerckhove op de brandstapel wegens hekserij; ze liet een enige zoon na, Egidius (roepnaam *Gillis*).

Dit was toen dikwijls het trieste lot van veroordeelde heksen. Indien die zich bij de doodsbekentenis bekeerden, werden ze soms eerst gewurgd om volgens het kerkelijk geloof zo toch nog een kans te krijgen om in de Hemel te belanden, zoniet werden ze levend

¹⁴ LOSTRIE C., 'Heksen: Het dossier van Janne Callens', in *Castellum*, 2, 1986, p. 9.

¹⁵ *geconfisceerde goede* (oudnederlands/frans): in beslag genomen goederen.

¹⁶ Deze rekening werd pas twee jaar later opgemaakt in 1609. In een Laarnse procesbundel en het Kalkense parochieregister staat de correcte datum vermeld, namelijk 10 in plaats van 11 oktober 1607.

¹⁷ MAXWELL-STUART P.-G., *Heksen, de geschiedenis*, (Londen), 2007, p. 33: *Degenen die bekenden dat ze schadelijke magie of gifmagie hadden bedreven (malificium en veneficium) of na een behoorlijke rechtsgang daaraan schuldig waren bevonden, mochten tegen hun veroordeling niet in beroep gaan.*

¹⁸ DE RUYVER L., 'Kalken, Begrafenissen (Sint-Denijs) 1604-1631 en 1663-1796', CD-ROM uitgegeven via VVF Gent-Digitaal Archief, 1998, p. 343. Aan de hand hiervan werd de originele akte opgezocht via <https://search.arch.be/nl/>, de zoekrobot van het Rijksarchief.

verbrand. Na de aanhouding werden hun bezittingen meteen in beslag genomen om de proces- en gevangenskosten te dekken.

Vervolgens:

Item ontfaen van Gillis Bracke soone vande voornoemde Joosyne¹⁹ de somme van vijftwintigh ponden groots vlaems de welcke hy by appointement²⁰ jehens myn Edele ende Weerde myn vrouwe Isabaeu de Berghes, gravinne van Iseghem etc²¹, ghemaect ende schuldich was te betalen boven²² alle costen vanden processe ende misen van justitie²³.

Bovendien moest hij alle salarissen, diensthandelingen én maaltijden betalen van de baljuw, schepen en leenmannen tijdens de gevangenschap van zijn moeder.

Toch toonde de vrouw van Kalken enige clementie, zoals blijkt uit een tekst genoteerd door Cyriel Dauwe²⁴:

Tooveres verbrand - Een vruchtbaar heksenjaar moet 1607 geweest zijn, alsdan werd hier verbrand op eenen houtstapel de moeder van zekeren Gillis Bracke, om de kosten van het rechtsgeding te dekken, werden hare goederen, een half bunder land, aangeslagen door de vrouw van Kalken, de gravin van Iseghem, toch bij schikking dezer edelvrouw kwam haren zoon terug in het bezit van zijn moederlijk erfdeel.

Item ontfaen van Jan Baert te Laerne over de confiscatie van goede ghelegghen binnen Calckene achterghelaeten by Willemyne Veermans, in haeren leven syne huysvrouw, ende omme het crim van tooverye gheexecuteert metten vuere datter de doot navolghde up den iien octobris xvi seven.

De opbrengst, zijnde 23 pond groten Vlaams, werd in opdracht van de vrouw van Kalken overgemaakt aan het Laarnse bestuur, omdat

¹⁹ Zoon uit een vorig huwelijk. In de reguliere baljuwsrekening van 1 januari tot 31 december 1607 staat het vermeld bij de “*Andere ontfanck vanden confiscaties binnen den tyt deser rekeninghe*” op folio 8 recto, samen met het item in verband met de goederen van Willemyne Sveerman.

²⁰ *by appointement*: regeling, schikking, afspraak.

²¹ Isabaeu de Berghes is de echtgenote van Jacques Philippe de Gand Vilain (cfr. voetnoot 8).

²² Mogelijk gaat het hier om een borgstelling om extra kosten te dekken.

²³ *justitie*: rechtsvervolgning.

²⁴ DAUWE C., *Calcken door de eeuwen heen*, Kalken, 1908, kolom 28.

ze daar gewoon had *danof den doender* (de baljuw) *van desen int vriendelyck met Jan Baert veraccordeert*²⁵ es.

Bij de uitgaven staan betalingen vermeld aan onder anderen:

- Jan Dierick, meier²⁶ van Kalken, belast met haar gevangenschap, het voorzien van voedsel en het leveren van hout en kaarsen aan de bewakers.
- Jooris Aerts en Merten De Cueleneere, officieren²⁷ van Kalken, voor hun salaris naar aanleiding van de betekening van de dagvaarding via een oorkonde²⁸ en de bewaking van alle verdachten.
- advocaten Jacob Van Hamme, Fransoys Bossier senior en Gillis Stalins *ghecomitteert van haere hoochhede wegghen omme te besoignieren inde processen ende de zaeken ventilerende*²⁹ *binnen de lande van vlaenderen up tfaict van tooverie voor consulten van vijfve destincte consultaties blyckens by de vijfde advijse*. Volgens een beslissing van 6 juni 1606 waren ze aangesteld om dergelijke zaken in het Graafschap Vlaanderen te behandelen en advies uit te brengen.
- advocaat Fransoys Bossier junior *omme te comen besoignieren in torture vande voornoemde Joosyne ghevanghene*.
- burgemeester Matthys Verbrugghen en de baljuw zelf voor hun vacatiegelden³⁰.
- griffier Gillis Hubrecht voor zijn salaris, het noteren van de verklaringen en het opstellen van de teksten van de oorkonden, vacatiegeld om vóór de start van het proces samen met de burgemeester, baljuw, schepenen en leenmannen te Gent enkele rechtsgeleerden te consulteren, en te Laarne om er kennis te nemen van de beschuldigingen tegen de plaatselijke verdachten.
- enkele schepenen, waaronder Jacob Haghens³¹, en leenmannen voor het afwisselend bijwonen van de verhoren.

²⁵ *veraccordeert*: overeengekomen.

²⁶ Rechterlijke ambtenaar die onder meer belast was met de uitvoering van vonnissen bij burgerzaken en de veiling van goederen bij onteigeningen.

²⁷ Beambten in dienst van de baljuw, enigszins te vergelijken met een veldwachter.

²⁸ *oorkonde*: gezegelde akte, veelal op perkament.

²⁹ *ventilerende*: zich voordoend.

³⁰ *vacatiegeld*: presentiegeld voor het organiseren en of bijwonen van vergaderingen.

³¹ Jacob Haghens (°ca. 1555 - †31 juli 1625), genoemd als Kalkense schepen vanaf 1602.

- schepenen Pieter Vandervaet voor de inventarisatie van haar goederen.
- de *officier criminel*³² voor het verhoor onder tortuur, *van justitie te doene*³³ en *het upperste cleet*³⁴.
- de *confessors*³⁵ om de biecht af te nemen *vande patiente* en missen op te dragen.
- Lieven Drieghe om deze biechtvaders met de paardenwagen te halen uit Gent en terug te brengen.
- meier Jan Dierick voor de levering van berken- en eikhout.
- Willem Vanden Brande voor het leveren van de laatste maaltijd van de terdoodveroordeelde.

2. Lysbette sVylders (De Vylder)

Bij de inkomsten:

*Item ontfaen van Jan de Schaepmeester filius Henricus over Lysbette sVylders, zyn huysvrauwe, up tgene haer by mannen van leene ende schepenen by advyse ende sentencie van recht gheleerden gheordonneert was te betaelene haere vanghenesse costen ende mysen van justitie voor staecken van vanghenesse sub poena convictij*³⁶*den vden february 1608 omme dhelft vande somme van mits dat hy voor de reste zeker moest stellen up dordonnantie vanden hove.*

Volgens het vonnis moest zij de helft van haar gevangenis- en gerechtskosten betalen, en zich aanmelden bij een nieuwe dagvaarding (cfr. de vierde casus). Haar man moest zich voor de andere helft borg stellen. Achteraf betaalde hij ook het tweede deel, met daarbovenop diverse extra kosten voor de baljuw, burgemeester, griffier, schepenen “*ende andre notable*”.

³² *de officier criminel*: de Gentse beul of scherprechter, Boudewijn Waelspeck.

³³ *van justitie te doene*: de terechtstelling uitvoeren.

³⁴ VAN WERVEKE A., ‘Het huwelijk’, in *Tijdschrift voor Nederlandsche folklore*, jg. 12, 1899-1900, p. 115-126, pp. 120: *De beul had het recht het opperste kleed* (het meest waardevolle kledingstuk) *van de terechtgestelden te nemen; als de schepenen het kledingstuk aan de familie lieten, zoals het hier en bijna altijd bij min gegoeden het geval was, kreeg de beul een schadevergoeding.*

³⁵ *confessors*: biechtvaders.

³⁶ *sub poena convictij*: op straffe van veroordeling (bij het niet respecteren van het vonnis).

Bij de uitgaven stonden betalingen vermeld aan onder anderen:

- meier Jan Dierick voor de onkosten tijdens de gevangenschap, het voedsel voor de gevangene en de bewakers, levering van kaarsen en hout, en het gebruik van zijn keuken voor een periode van 150 dagen, min de 6 dagen hechtenis te Gent.
- officieren Jooris Aerts en Merten De Cueleneere en anderen voor hun salaris naar aanleiding van de betekening van de dagvaarding en de bewaking van de verdachte.
- de verschillende advocaten voor hun honoraria, en voor 9 adviezen bij *meester Jan Coucke als superintendant vanden hove ghecomitteert*³⁷. Coucke was raadsheer-commissaris bij de Raad van Vlaanderen, en moest in 1606 *de plaats innemen van Jan de Bloys als superintendant om erover te waken dat alle magistraten van Vlaanderen hun uiterste taak zouden doen om het abominabele misdrijf, zijnde toverij, met wortel en tak uit te roeien*³⁸.
- dokter Herman Vander Heyden³⁹ om in de Gentse gevangenis na te gaan *oft zy eenighe insensible teecken hadde*, dit wil zeggen dat hij speurde op haar lichaam naar verdachte merktekens. Als hij die met een naald doorprikte en ze ongevoelig bleken of niet bloedden, werden deze beschouwd als duivelstekens (latijn: *stigma diabolicum*).
- burgemeester Matthys Verbrugghen voor zijn vacatiegeld om te Gent met rechtsgeleerden het proces voor te bereiden, en om in Laarne en in andere parochies kennis te nemen van de belastende verklaringen die de overige vermeende heksen afgelegd hadden tegen Lysbette sVylers.
- diverse schepenen en leenmannen voor de vergoeding voor hun vacatiegelden te Gent.
- de baljuw voor zijn vacatiegeld te Gent en het doen opstellen van de nodige verhoorverslagen.

³⁷ *ghecomitteert*: aangesteld.

³⁸ VERHAEGHE C., *De benoeming van de voorzitters en de raadsheren van de Raad van Vlaanderen (1598-1633)*, Gent, 2000 (online scriptie op www.thesis.net), onder Raadsheren, paragraaf 3.2.

³⁹ Hij onderzocht ook een vermeende mannelijke heks uit Laarne, nl. Lieven Lammens. Cfr. DE WILDE J.R.J., 'Het *faict van tooverie* in Laarne (1607-1608): enkele feiten en bedenkingen', in *Castellum*, jg. XVIII, nr. 4, december 2001, p. 3-32, pp. 21.

- de griffier om de verklaringen van Lysbette sVylgers tijdens de verhoren dag en nacht te noteren en daarvan een verslag op te maken, en het vacatiegeld om te Laarne en te Wetteren kennis te nemen van de beschuldigingen.
- de beul voor de *visitatie*⁴⁰, *tortuur* en *cordegelt*⁴¹ binnen ghendt.
- *Item betaelt den suppier*⁴² *van het schauselet*⁴³ *binnen Ghendt over dijsergelt*⁴⁴ *ende de wercke van torture vande voornoemde ghevanghene midtsgaders hondert ende vyftich haudt gheemployeert ende verbrant inde voorseyde torture binnen den tyt van zes daghen.*
- Cornelis Clyncspoor om de *ghevanghene voornoemt inde absentie vanden officier bewaert hebbende up den waghen so de selven ghevoert wierde tot Overmeere omme te confronteren jehens Naynken van Eesvelde*⁴⁵ *aldaer ghevanghen up ghelycken crim.*

3. Joosyne Vellemans

Uit andere processtukken blijkt dat Joosyne Vellemans op 26 oktober 1607 verhoord werd onder tortuur met de halsband. Nadien trok ze echter haar bekentenissen in⁴⁶. Zij verbleef, net als de twee andere vrouwen, 150 dagen in hechtenis, deels te Gent, en werd op 5 februari 1608 voor vijftientwintig jaar verbannen.

⁴⁰ *visitatie*: lichaamsonderzoek naar merktekens van de duivel.

⁴¹ *cordegelt*: vergoeding voor het aangekochte touw.

⁴² *suppier*: cipier.

⁴³ Ook *Chastelet*, de vroegere stadsgevangenis op de Gentse Korenmarkt.

⁴⁴ *dijsergelt*: boeirecht.

STALLAERT K.F., *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*, deel 2, Leiden, 1886, p. 14.

⁴⁵ *Naynken* is een verkleinwoord van de Latijnse doopnaam Adriana. De achtervoegsels -ken of -kin komen zowel voor bij kinderen als bij volwassenen. Over *Naynken van Eesvelde* werden in de Overmeerse parochieregisters, bewaard vanaf 1615, geen sporen gevonden. Met dank aan Marleen Van Acker van HK Overmere voor de opzoekingen.

⁴⁶ RAG, Oud Archief Laarne, nr. 486. Zie MONBALLYU J., 'Heksenprocessen en andere toverijprocessen in het Land van Aalst en het Land van Dendermonde', in *Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging het Land van Aalst*, jg. LIII, 4, 2001, p. 231.

Bij de inkomsten:

- de verkoop van twee naast elkaar gelegen percelen land in de Zomerstraat te Kalken voor 50 pond en 10 schellingen grooten om de gevangenskosten en procesgang te dekken, al ging een deel van de opbrengst naar de vrouw van Kalken als jaarlijks pachtgeld. Bovendien werd de opbrengst van de verkoop van het aangeslagen meubilair en van een koe *ghenampteert*, dit betekent voorlopig bij de griffier als borg gegeven, in afwachting van een uitspraak in de rechtszaak die verschillende schuldeisers tegen haar aangespannen hadden bij de luitenant-civil van de Indaginghe⁴⁷ te Gent.

Bij de uitgaven, zoals bij de eerste twee vrouwen:

- betalingen aan de baljuw, meier, officieren, advocaten, burgemeester, schepenen en leenmannen van Kalken.
- *item betaelt aen my selven* (baljuw Pieter van Hecke) *omme myne vacatien tot Ghendt ghevaceert ende naer andre prochien zo Laerne ende Overmeere daer van ghelycke ghevanghenen waeren, omme de accusatien te lichten*⁴⁸, en de kosten voor zijn reis en verblijf in Doornik om daar de rekening in te dienen en verslag uit te brengen (cf. infra).
- betaling aan de griffier om haar verklaringen nauwkeurig neer te pennen tijdens beide verhoren onder tortuur in Gent: *mits zes daghen en nachten de ghevanghene ghewaect ende gheexamineert in torture zo inde eerste als inde tweede torture stellen vande examen verlyt de oorconden haerlieders depositien*.
- daarnaast om samen met Pieter Vander Vaet de (on)roerende goederen naar waarde te schatten van Jan Baert en Willemyne De Veerman die te Kalken gelegen waren (cfr. supra).

⁴⁷ Éénpersoonsrechtbank die Keizer Karel V in 1541 instelde om bij een rechtsprocedure buitensporige kosten te vermijden. Deze vorstelijke ambtenaar was bevoegd voor financiële geschillen (zoals wanbetalingen) binnen het 'Gentse Kwartier', dat grote delen van Vlaanderen bestreek. *Indaging* betekent een oproeping, een dagvaarding voor het gerecht binnen zekere rechtskring. Zie BUNTINX J., 'De luitenant-civil van de Indagginge van Gent', in *Liber Amicorum Achiël De Vos*, Evergem, 1989, p. 63-65.

⁴⁸ *accusatie te lichten*: kennis te nemen van de beschuldigingen.

4. Joosyne Smets

Er was nog een vierde vrouw betrokken in deze zaak, namelijk Joosyne Smets.

Voorts alsoo binnen de voorseyde prochie ooc ghevanghen is gheweest Joosyne Smets, huysvrauwe van Balten vanden Steene ter oorsacke van crim van tooverije ende dat sy by sentencie van mannen van leene ende schepenen van Calcken voorseyt de [weggelaten] septembris zestien hondert ende zevens by provisie gestaect es gheweest van vanghenesse up belofte ende verbant van inne te commen t'allen tyde dies van sheeren ende wetsweghe ghemaent synde, up peyne van ghehauden te zyne voor verwonnen⁴⁹ vanden saecke haer te laste gheleyt ende mits by haer up legghende haere vanghenesse costen ende mysen van justitie, ende waernaer gheene andere sententie ghegheven en es thaer laste soo wordt alhier dit alleenlyck gebrocht voor memorie.

Joosyne Smets⁵⁰ werd ontslagen uit de gevangenis na betaling van een borgsom, maar het vonnis bepaalde ook dat ze zich onmiddellijk moest aanmelden na een nieuwe dagvaarding, zoniet werd ze verondersteld schuldig te zijn. Bovendien moest ze alle gevangenis- en gerechtskosten betalen. Die regeling gold zolang er geen nieuw vonnis tegen haar was geveld.

De baljuwsrekening werd uiteindelijk in 1609 gesloten en achteraan gehandtekend door onder anderen de baljuw, de griffier en *Maximilien de Rassenghien et de Reninghe* (1571-1644), een broer van de heer van Kalken die te Doornik woonde. De allerlaatste folio bevat een reeks in het Frans opgestelde boekhoudkundige aantekeningen op datum van 16 april 1613 en werd ondertekend door baljuw Pieter van Hecke en Isabeau de Berghes, vrouw van Kalken, in haar woonplaats in het Noord-Franse Lomme (nabij Rijsel).

Afsluitende bemerking

Deze trieste episode in de geschiedenis van Laarne en Kalken kostte uiteindelijk het leven aan vijf vrouwen (ook de Laarnse Josyne Celis

⁴⁹ *verwinnen*: schuldig bevinden.

⁵⁰ Judoca Smet, echtgenote van Balthazarus Vanden Steen, overleed te Kalken op ongeveer 61-jarige leeftijd op 14 juni 1633 en liet drie kinderen na. Parochieregister overlijdens, Sint-Denijsparochie Kalken.

kwam om op de brandstapel). Pas in de tweede helft van de zeventiende eeuw kwam er een kentering toen de heersende klasse het concept van onstoffelijke wezens verwierp. Rechters begonnen heksenprocessen tegen te werken en marteling werd als methode bij strafrechtelijk onderzoek afgeschaft. In 1684 vond in het Waaslandse Sinaai het laatste Vlaamse heksenproces plaats. De beklaagde, Martha van Wetteren, werd op 24 juli 1684 ter dood veroordeeld op de brandstapel, maar omdat ze zwanger was, werd het vonnis pas na de bevalling uitgevoerd op 23 oktober 1684 te Belsele⁵¹.

Overzicht van het lot van de in deze bijdrage vermelde vrouwen:

PAROCHIE	NAAM	BESLISSING
Overmere	Maeyken Van Cuetsenroeye	Terechtgesteld op 16 augustus 1607
Overmere	Naynken Van Eesvelde	Onbekend
Laarne	Passchyne Neyts	Terechtgesteld op 11 september 1607
Laarne	Janne Callens	Terechtgesteld op 2 oktober 1607
Laarne	Willemyne De Veerman	Terechtgesteld op 2 oktober 1607
Kalken	Joosyne Van Kerckhove	Terechtgesteld op 10 oktober 1607
Kalken	Lysbette De Vylder	Vrijgelaten onder voorwaarden
Kalken	Joosyne Smets	Vrijgelaten onder voorwaarden, september 1607
Kalken	Joosyne Vellemans	Verbannen voor 25 jaar op 05 februari 1608

⁵¹ VANHEMELRYCK F., *Het gevecht met de duivel. Heksen in Vlaanderen*, Leuven, 1999, p. 243-244.

Bronnen

Niet-gepubliceerde bronnen

- Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA), Familiefonds de Merode Westerloo, VDA 984, baljuwsrekening.

Gepubliceerde bronnen (al dan niet online)

- BUNTINX J., 'De luitenant-civil van de Indaghing van Gent', in *Liber Amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, p. 63-65.
- DAUWE C., *Calcken door de eeuwen heen*, Kalken, 1908.
- DE RUYVER L., *De Sint Denijsparochie van Kalken. Overlijdens 1604-1900*, VVF Gent - Digitaal Archief (CD-Rom), 1998.
- DE WILDE J.R.J., 'Het faict van tooverie in Laarne (1607-1608): enkele feiten en bedenkingen', in *Castellum*, jg. XVIII, nr. 4, december 2001, p. 3-32.
- DE WILDE J.R.J., 'De gevolgen van de heksenprocessen in Laarne', in *Castellum*, jg. XXIV, nr. 3, september 2007, p. 17-21
- LOSTRIE C., VAN DAMME D., 'Heksen: De heksenprocessen van Laarne', in *Castellum*, jg. 1, nr. 4, december 1984, p. 1-4.
- LOSTRIE C., VAN DAMME D., 'Heksen: Het toneel van de Heksenvervolgung te Laarne', in *Castellum*, jg. 2, nr. 1, maart 1985, p. 10-13.
- LOSTRIE C., 'Heksen: De jacht op heksen', in *Castellum*, jg. 3, nr. 1, maart 1986, p. 8-10.
- LOSTRIE C., 'Heksen: Het proces van de baljuw en de beul', in *Castellum*, jg. 3, nr. 2, juni 1986, p. 6-8.
- LOSTRIE C., 'Heksen: Het dossier van Jeanne Callens', in *Castellum*, jg. 3, nr. 2, juni 1986, p. 8-10.
- LOSTRIE C., 'Heksen: De duivel ontmaskerd', in *Castellum*, jg. 3, nr. 3, september 1986, p. 5-9.
- MONBALLYU J., 'Heksenprocessen en andere toverijprocessen in het Land van Aalst en het Land van Dendermonde', Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging het Land van Aalst, Jrg. LIII, 4 (2001).
- NIJSSEN D., *Dansen met de duivel, de invloed van de Malleus Maleficarum op het heksenbeeld in Europa van de vijftiende eeuw*, bachelorscriptie universiteit Nijmegen, 2016.
- STALLAERT K.F., 'Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden, Volume 2' (1886).
- VANHEMELRYCK F., *Het gevecht met de duivel. Heksen in Vlaanderen*, Leuven, 1999.
- VAN WERVEKE A., 'Het huwelijk', in DE MONT P., DE COCK A. (red), *Tijdschrift voor Nederlandsche folklore*, jg. 12, 1899-1900, p. 115-126.
- VERHAEGHE C., *De benoeming van de voorzitters en de raadsheren van de Raad van Vlaanderen (1598-1633)*, Gent, 2000 (scriptie op www.thesis.net).
- Woordenboek der Nederlandsche Taal & Middelnederlandsch Woordenboek (Instituut voor de Nederlandse Taal / Historische woordenboeken Nederlands en Fries / De Geïntegreerde Taalbank).
- <https://search.arch.be/nl/> (zoekrobot van het Rijksarchief).